

Pokazatelji odstupanja u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju do treće godine života djeteta

Indicators of deviations in communication, language and speech development up to the third year of a child's life

Draženka Blaži^{1,2,3}✉

¹ Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

² Logopedsko-rehabilitacijski centar Blaži

³ Hrvatsko logopedsko društvo

Ključne riječi

KOMUNIKACIJSKI POREMEĆAJI,
JEZIČNI POREMEĆAJI,
GOVORNI POREMEĆAJI,
RANA DOB

SAŽETAK. Djetetov komunikacijski, jezični i govorni razvoj započinje njegovim rođenjem i intenzivno se razvija tijekom ranog razdoblja njegova života. Hodogram komunikacijskog, jezičnog i govornog razvoja jasan je i razvojno određen, što omogućuje uočavanje mogućih odstupanja od najranije životne dobi. Znanstveno je dokazano da pravodobno uočavanje odstupanja te, posljedično, uključivanje u ranu logopedsku intervenciju dovodi do najboljih razvojnih ishoda u djeteta. Cilj je rada, temeljem spoznaja dobivenih metaanalizom većeg broja znanstvenih istraživanja, dati prikaz parametara koji upućuju na moguća odstupanja od urednog komunikacijskog, jezičnog i govornog profila u ranoj dječjoj dobi, prikazati koje su rizične skupine za nastanak odstupanja u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju te dati prikaz istraživanja koja nam daju podatke kad je rana logopedska intervencija potrebna i najučinkovitija. Istraživanja pokazuju da su parametri koji upućuju na odstupanja u ranom komunikacijskom razvoju: neuspostavljanje/nesustavno uspostavljanje kontakta očima, otežano združivanje pažnje (dijeljenje i usmjeravanje), oskudna facijalna ekspresija, odsutnost /oskudnost motoričke i vokalne imitacije, odsutnost /oskudan repertoar komunikacijskih sredstava (rane geste, gesta pokazivanja, vokalizacija, riječi, dvočlani iskazi, kratke rečenice), nenamjerna i nesvrhovita uporaba komunikacijskih sredstava, neodazivanje / nesustavno odazivanje na ime, otežano razumijevanje jednostavnih riječi, fraza, kratkih naloga, otežano proizvođenje riječi, fraza i kratkih rečenica (manje od 50 riječi u dobi od 2 godine), rutinizirana igra i smanjen interes za različite igre i igračke, odsutnost funkcionalne i simboličke igre, uspostavljanje interakcije samo ili pretežito u imperativne svrhe. Prema istraživanjima, rizične skupine za nastanak odstupanja u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju jesu djeca rođena iz visokorizičnih, kompliciranih i višeplođnih trudnoća, djeca s prenatalnim, perinatalnim i postnatalnim (neuro)rizicima, nedonoščad, nedostaščad, djeca s već utvrđenim sindromima, motoričkim, senzoričkim, intelektualnim teškoćama te djeca iz socijalno depriviranih okruženja. Metaanaliza znanstvenih istraživanja usmjerenih na ranu logopedsku intervenciju pokazuje pozitivne ishode u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju već od dojenačke dobi, s najvećom dokumentiranom uspješnošću od druge do pete godine života djeteta.

Keywords

COMMUNICATION DISORDERS,
LANGUAGE DISORDERS,
SPEECH DISORDERS,
EARLY CHILDHOOD

SUMMARY. A child's communication, language, and speech development begins at birth and intensively progresses during early childhood. The roadmap of communication, language, and speech development is clear and developmentally determined, allowing for the detection of potential deviations from the earliest stages of life. Scientifically proven, early detection of deviations and subsequent involvement in early speech language (therapy) intervention lead to the best developmental outcomes for the child. The aim of this paper is, based on insights obtained from meta-analysis of numerous scientific studies, to provide an overview of parameters indicating possible deviations from a normal communication, language, and speech profile in early childhood, to identify risk groups for the occurrence of deviations in communication, language, and speech development, and to present research that provides information on when early speech language (therapy) intervention is needed and most effective. Research shows that parameters indicating deviations in early communication development include: absence/non-systematic establishment of eye contact, difficulty in joint attention (sharing and directing), limited facial expression, absence/lack of motor and vocal imitation, absence/lack of communication means repertoire (early gestures, pointing gestures, vocalization, words, two-word utterances, short sentences), unintentional and non-purposeful use of communication means, non-responsiveness/non-systematic responsiveness to name, difficulty in understanding simple words, phrases, short commands, difficulty in producing words,

✉ Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Draženka Blaži, dr. med., Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Logopedsko-rehabilitacijski centar Blaži, Hrvatsko logopedsko društvo, e-pošta: drazenka@blazi.hr

phrases, and short sentences (less than 50 words at 2 years of age), ritualized play and reduced interest in various games and toys, absence/lack of functional and symbolic play, establishment of interaction solely or predominantly for imperative purposes. According to research, risk groups for the occurrence of deviations in communication, language, and speech development include children born from high-risk, complicated, and multiple pregnancies, children with prenatal, perinatal, and postnatal (neuro)risks, preterm infants, low birth weight infants, children with established syndromes, motor, sensory, intellectual difficulties, and children from socially deprived environments. Meta-analysis of scientific studies focused on early speech language (therapy) intervention demonstrates positive outcomes in communication, language, and speech development as early as infancy, with the highest documented success from the second to the fifth year of a child's life.

Komunikacija, jezik i govor urođene su osobine ljudske vrste i postoje podatci o tome da se preduvjeti za njihov razvoj stvaraju još tijekom prenatalnog života djeteta (1). Rođenjem i odrastanjem djeteta postaje sve sposobnije primati i pružati komunikacijske poruke na različite načine, a najčešće usvajajući jezik svoje okoline koji ostvaruje govorom, kao oblikom zvučne realizacije jezika. Veliku ulogu u tome osim bioloških predispozicija, ima i responzivna okolina (2), koja je model od kojeg djeteta uči kako se poruka prenosi te kakav odjek poruka, oblikovana na određeni način, ima na sugovornika. Ako ne postoje znatna biološka ni okolinska ograničenja, pa se osobine (komunikacija, jezik i govor) uredno razvijaju te djeteta usvaja osnovu materinskog jezika ostvarujući je putemgovora za komunikacijske svrhe već do svoje 3 godine starosti.

Brojna su istraživanja (3, 4, 5, 6, 7, 8) pokazala da je razvoj komunikacijskih, jezičnih i govornih vještina jasno određen, a time i predvidiv te ga je moguće pratiti od samog rođenja djeteta.

Katkada se, međutim, događa da zbog različitih čimbenika koji nam uvijek nisu niti poznati, u komunikacijskom i jezično-govornom razvojnom rasporedu dođe do kvantitativnih i/ili kvalitativnih odstupanja. Ta se odstupanja u velikom broju slučajeva mogu uočiti vrlo rano (9) te se može i vrlo rano intervenirati jer je znanstveno dokazana činjenica da rana logopedska dijagnostika i intervencija može znatno poboljšati komunikacijski i jezično-govorni razvojni ishod djeteta (10).

Cilj rada

Tri su cilja ovog rada. Prvi je, temeljem spoznaja dobivenih metaanalizom većeg broja znanstvenih istraživanja, dati prikaz parametara koji upućuju na moguća odstupanja od urednog komunikacijskog, jezičnog i govornog profila u ranoj dječjoj dobi.

Drugi je cilj, temeljem proučene literature, prikazati rizične skupine za nastanak odstupanja u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju.

Treći je cilj prikazati istraživanja koja nam daju podatke o tome kad je rana logopedska intervencija potrebna i najučinkovitija.

Prikaz parametara koji upućuju na moguća odstupanja od urednog komunikacijskog, jezičnog i govornog profila u dobi do treće godine života djeteta

Metaanaliza koju su proveli Paul i Roth 2010. godine (13) te istraživanje Blaži iz 2015. godine (9) navode koji su to parametri s pomoću kojih već u ranoj dobi, do 3. godine života, možemo posumnjati da se komunikacijski, jezični i govorni razvoj ne odvijaju u očekivanom smjeru (Tablica 1).

No klinička iskustva, a i znanstvena istraživanja (14) pokazuju nam da postoji dugo razdoblje od roditeljskog izvještavanja o zabrinutosti za djetetov komunikacijski, jezični i govorni razvoj do upućivanja na logopedsku dijagnostiku. Također, najčešće je glavni razlog upućivanja na logopedsku dijagnostiku neprogovaranje, i to nakon 2. godine života (9), dok se parametri u ranijoj dobi koji upućuju na komunikacijska odstupanja vrlo često zanemaruju ili previđaju. Budući da sam jezik i govor nemaju smisla ako nema komunikacijske namjere i usvojenih komunikacijskih vještina, nameće se potreba promjene sagledavanja cjelokupnog ranog komunikacijskog, jezičnog i govornog razvoja te promjena odnosno nadopuna indikatora vezanih za komunikacijsko, jezično i govorno ponašanje, u kontekstu ranih pedijatrijskih pregleda.

Rana logopedska intervencija

Rana logopedska intervencija podrazumijeva ranu procjenu komunikacijskog, jezičnog i govornog razvoja temeljenu na objektivnim pokazateljima (standardiziranim mjernim instrumentima, mjernim instrumentima temeljenim na kliničkoj pouzdanosti i strukturiranim opažanjem) u okviru logopedske dijagnostike (9) te rane oblike poticanja razvoja primjenom modela nazvanog „obitelji usmjeren pristup“ (eng. *family centered care*). Takav model podrazumijeva savjetovanje roditelja o poticajnim postupcima koje mogu pružiti u kućnom okruženju te neposredan logopedski rad s djetetom u prisutnosti roditelja. Metaanaliza istraživanja čije rezultate 2020. godine navode Hyman, Levy i Myers (15), pokazuje da se rani znakovi neurorazvojnog komunikacijskog poremećaja, kao što je Poremećaj iz spektra autizma, a koji se očituju u prethodno navedenim parametrima odstupanja (Tablica 1.), mogu prepoznati već u dobi od 18 mjeseci. Također, odstupanja u jezičnom i govornom razvoju mogu se uočiti već i prije 18. mjeseca djetetova života budući da je hodogram jezičnog i govornog razvoja

TABLICA 1. PARAMETRI KOJI UPUĆUJU NA ODSUPANJA U RANOJ KOMUNIKACIJI, JEZIKU I GOVORU
 TABLE 1. PARAMETERS INDICATING DEVIATIONS IN EARLY COMMUNICATION, LANGUAGE AND SPEECH

Od rođenja do 5. mjeseca života: From birth to the 5th month of life:	Od 6. do 12. mjeseca života: From the 6th to the 12th month of life:	Od 12. do 24. mjeseca života: From the 12th to the 24th month of life:	Od 24. do 36. mjeseca života: From the 24th to the 36th month of life:
<ul style="list-style-type: none"> - nema socijalnog smiješka, (no social smile) - ne usmjerava pogled na lice sugovornika kada govori, (does not look at the interlocutor's face when speaking) - ne odgovara na obilježja jačine i intonacije glasa, (does not respond to the features of voice strength and intonation) - ne uspostavlja kontakt očima u svrhu reguliranja komunikacije, (does not establish eye contact in order to regulate communication) - ne uživa u interakciji, ne traži je i/ili ne prihvaća interakciju, (does not enjoy interaction, seek it and/or accept interaction) - ne reagira na glasni zvuk i ne okreće glavu prema izvoru zvuka, (does not react to a loud sound and does not turn head towards the source of the sound) - ne vokalizira ili vokalizira rijetko i oskudno (does not vocalize or vocalizes rarely and scarcely) 	<ul style="list-style-type: none"> - ne združuje pažnju (ne slijedi, ne usmjerava, ne zadržava pažnju), (does not join attention (does not follow, direct, retain attention)) - ne pokazuje namjeru (intenciju) u komunikaciji, (does not show intention in communication) - ne odaziva se ili se nesustavno odaziva na svoje ime, (does not respond or responds inconsistently to its name) - ne inicira / ne prihvaća interakciju i komunikaciju, (does not initiate / does not accept interaction and communication) - nema interesa (ili je on oskudan) za socijalnu okolinu, (no interest (or little interest) in the social environment) - ne prepoznaje varijacije u glasu i neprimjereno na njih reagira, (does not recognize voice variations and reacts inappropriately to them) - ne razumije pojedinačne riječi / fraze u poznatom situacijskom kontekstu, (does not understand individual words / phrases in a known situational context) - „brblja” vrlo rijetko i malo, (“babble” very rarely and little) - „brbljanje” je atipično (rabi glasove koji ne pripadaju jezično- govornom sustavu njegove okoline, nema kombinacija konsonant-vokal (CV), nema kanoničkog sloga), (the “babbling” is atypical (uses sounds that do not belong to the language-speech system of his environment, there are no consonant-vowel combinations (CV), there is no canonical syllable)) - nema imitacija i onomatopeja, (no imitations and onomatopoeia) - postoje atipičnosti u senzoričkoj obradi (izrazita preosjetljivost na različite podražaje) (there are atypicalities in sensory processing (expressive hypersensitivity to various stimuli)) 	<ul style="list-style-type: none"> - u komunikaciji prevladava imperativna svrha nad deklarativnom, (in communication, the imperative purpose prevails over the declarative) - komunikacijska sredstva su i dalje oskudna, (means of communication are still scarce) - smanjena i nesustavna odgovornost u komunikaciji (ne odgovara na jednostavna pitanja), (reduced and unsystematic responsiveness in communication (does not answer simple questions)) - ne razumije zabranu i na nju neprimjereno reagira, (does not understand the ban and reacts inappropriately to it) - ne slijedi dvostruke naloge, (does not follow dual directions) - ne razumije prijedloge (U, NA), (does not understand prepositions (IN, ON)) - ne govori više od 50 riječi (ne može se sjetiti riječi pri imenovanju predmeta) s komunikacijskom namjerom (does not speak more than 50 words (can't remember words when naming objects) with communicative intention) 	<ul style="list-style-type: none"> - ne izražava se u rečenicama i ne koristi se zamjenicama (TI, JA), o sebi govori u 3. licu, (does not use sentences and pronouns (YOU, I), refers to himself in the 3rd person) - ne označava morfološki riječi u rečenici, (does not mark morphologically the words in the sentence) - ima semantički i morfološki oskudan iskaz, (has semantically and morphologically scarce utterance) - osamljuje se i ne sudjeluje u igri s vršnjacima (posebice u igrama koje zahtijevaju upotrebu jezika), (isolates himself and does not participate in games with peers (especially in games that require the use of language)) - nema interesa za slušanje priča, (no interest in listening to stories) - ima teškoća s razumijevanjem pitanja i davanjem odgovora, (has difficulties with understanding questions and giving answers) - ne postavlja pitanja s komunikacijskom namjerom; način postavljanja pitanja je atipičan, (does not ask questions with communicative intention; the way of asking questions is atypical) - učestalo ponavlja naučene fraze (često i na stranom jeziku), (often repeats learned phrases (often in a foreign language)) - narušene su prozodijske karakteristike govora, (the prosodic characteristics of speech are impaired) - suženi su interesi za igru i igračke, igra je stereotipna, (interests in play and toys are narrowed, play is stereotypical) - prisutna su ponavljajuća ponašanja, (repetitive behaviors are present) - postoje teškoće u regulaciji ponašanja (there are difficulties in regulating behavior)

poznat. Svi ti podatci upućuju liječnike – pedijatre na što još treba obratiti pažnju tijekom ranih sistematskih pregleda te da je indikacija za upućivanje na ranu logopedsku intervenciju (dijagnostiku i po potrebi terapiju) ako neki od parametara predviđenih za dob izostaje ili se nesustavno pojavljuje. Navedena metaanaliza logopeda upućuje na potrebu procjene određenih pa-

rametara koji najviše koreliraju s mogućim kašnjenjima u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju u starijoj dobi djeteta te im pomaže u donošenju odluke o prioritetima uključivanja djece u sustav rane logopedске intervencije, posebno kada su resursi za pružanje usluge ograničeni. Glavni parametar za logopede zasigurno je postojanje ili nepostojanje komunikacij-

skih pokazatelja te odstupanje u domeni receptivnog i ekspresivnog jezičnog razvoja. Pri tome, logopedi moraju voditi računa osim o skupini koja zasigurno ulazi u domenu poremećaja (odstupanje -1,5 SD), i o skupini tzv. „suspektnih“ čije trenutačne vještine nisu na toj razini odstupanja (13), ali to ne znači da neće razviti komunikacijski, odnosno jezični ili govorni poremećaj ako izostane primjereno poticajno okruženje.

Zaključak

Temeljem rezultata istraživanja vidljivo je da je pedijatrovu uočavanje ranih parametara odstupanja u komunikacijskom, jezičnom i govornom razvoju nužan preduvjet za pravodobnu logopedsku intervenciju kod različitih rizičnih skupina ispitanika. Logopedskom dijagnostikom odlučit će se o potrebi uključivanja djeteta i obitelji u sustav rane logopedске intervencije te o načinu provedbe logopedске intervencije. Sve navedeno upućuje na nužnost multidisciplinarnе suradnje i pristupa djetetu i obitelji već od najranije dobi djeteta, s ciljem postizanja najboljih mogućih razvojnih ishoda u domeni komunikacije, jezika i govora.

LITERATURA

1. Nallet, C, Gervain, J. Neurodevelopmental preparedness for language in the neonatal brain. *Annual Review of Developmental Psychology*, 2021;3(1):41-58.
2. Levickis, P, Eadie, P, Mensah, F, McKean, C, Bavin, EL, Reilly, Sh. Associations between responsive parental behaviours in infancy and toddlerhood, and language outcomes at age 7 years in a population-based sample, *International Journal of Language and Communication Disorders*, 2023;58:4,098-1112
3. Beuker, KT, Rommelse, NNJ, Donders, R, Buitelaar, JK. Development of early communication skills in the first two years of life. *Infant Behavior and Development*. 2013;36(1):71-83.
4. Oller, JW, Oller, SD, Oller, SN. *Milestones: Normal Speech and Language Development Across the Lifespan*. Plural Publishing inc., San Diego. 2014.
5. Hržica, G, Kuvač Kraljević, J. Rječnički brzac u jezičnome usvajanju. *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*. 2007;2(4):189-205.
6. Blaži, D, Vancaš, M, Kovačević, M. Glagolska i imenska morfologija u ranom usvajanju hrvatskoga jezika. U: *Zbornik II. slavističkoga kongresa*, ur. Dubravka Sesar, Ivana Vidović Bolt, 341-8. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: Filozofski fakultet. 2001.
7. Kuvač, J, Cvikić, L. Pridjevi u ranome jezičnome razvoju: utjecaj pjesama, priča i razbrajalica. *Zbornik radova s međunarodnog stručnog i znanstvenog skupa u europskoj godini jezika*. Osijek. 2002.
8. Hržica, G., Ordulj, A. Dvočlane glagolske konstrukcije u usvajanju hrvatskoga jezika. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 2013;39/2:433-56
9. Blaži, D. Ima li potrebe za logopedskom dijagnostikom prije treće godine? U: *Govorno-jezički poremećaji razvojnog doba – Zbornik radova: Speech and language disorders at developmental age: collection of papers*, ur. Milošević, N. Beograd, 2015, str. 49-71.
10. Pierce, MM. *Early Intervention Speech-Language Pathologists: A Systematic Review*. Electronic Theses and Dissertations. 2864, 2018. <https://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/2864>
11. Filipek PA, Accardo PJ, Ashwal S, Baranek GT, Cook EH, Dawson G i sur. Practice parameter: screening and diagnosis of autism. *Neurology*, 2000;55:468-79
12. Landa JR. Diagnosis of autism spectrum disorders in the first 3 years of life. *Nature clinical practice. Neurology*. 2008;4,3: 138-147
13. Paul, R, Roth, FP. Characterizing and Predicting Outcomes of Communication Delays in Infants and Toddlers: Implications for Clinical Practice, *Language Speech and Hearing Services in Schools*. 2010;42(3):331-40
14. Spicer-Cain, H, Camilleri, B., Hasson, N., Botting, N. Early Identification of Children at Risk of Communication Disorders: Introducing a Novel Battery of Dynamic Assessments for Infants. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 2023;32(2):523-44
15. Hyman, SL, Levy, SE, Myers, SM. Identification, Evaluation, and Management of Children With Autism Spectrum Disorder. *Pediatrics*, 2020, 145, 1, e20193447. <https://doi.org/10.1542/peds.2019-3447>